

Small is beautiful (and safe): utjecaj pandemije COVID-19 na kulturni turizam

IVES VODANOVIĆ LUKIĆ & ALEKSANDAR LUKIĆ

Kriza uzrokovana pandemijom COVID-19, uz turizam i ugostiteljstvo, posebno je snažno pogodila kulturni i kreativni sektor koji uvelike ovisi o prisustvu publike, često u velikom broju (OECD, 2020). Znatno smanjenje planiranih aktivnosti u okviru projekta Rijeka 2020 - Europska prijestolnica kulture i u Hrvatskoj je privuklo pažnju javnosti na negativne posljedice koju pandemija ima na kulturni turizam. I dok se s postupnim popuštanjem mjera prevencije naziru mogućnosti kakve-takve sezone kupališnog turizma na Jadranu, za sad je puno neizvjesnije pitanje održavanja kulturnih manifestacija. One u pravilu podrazumijevaju koncentraciju većeg broja posjetitelja na jednom mjestu, često i zatvorenom, što povećava stupanj rizika od zaraze. Možemo li dakle zamisliti sezonu bez Dubrovačkih ljetnih igara, brda filmova u Motovunu ili Vukovar bez svog filmskog festivala? Veliki festivali i manifestacije, posebno one koje mogu računati na dotacije iz turističke blagajne lakše će podnijeti otkazivanje i vratiti se iduće sezone. No pitanje je što će biti s onim manjim, izvan razvikanih turističkih odredišta, kako osigurati da kriza ne produbi polarizaciju u sektoru kulturnog turizma, koji uvelike ovisi o javnim sredstvima? I možda još važnije pitanje, kako osigurati da se, jednom kad se nađemo u novoj stvarnosti, koja će možda podrazumijevati socijalno distanciranje, ne distanciramo od kulture?

ZNAČAJ KULTURNOG TURIZMA

Kulturni turizam konceptualno podrazumijeva putovanje izvan mjesta stalnog boravka motivirano, dijelom ili u cijelosti, željom za novim spoznajama i doživljajima u području umjetnosti, povijesti, baštine, kulture života i rada regije koju se posjećuje. Kulturom motivirani turisti čine oko 15% ukupnog svjetskog turističkog tržišta. No, shvaćen u širem smislu, kao posjet kulturnim ustanovama ili događanjima, udio kulturnog turizma u svijetu doseže čak i 47%, a zapažen je i njegov rastući trend (UNWTO, 2018). I u Hrvatskoj je, s obzirom na bogatstvo resursne osnove i želju za diversifikacijom ponude i ravnomjernijim prostornim razvojem, značaj kulturnog turizma sve veći. Prema Strategiji razvoja turizma RH do 2020., smatra se i jednim od potencijalno vodećih novih proizvoda. Stoga je potrebno ne zanemariti ga u razmatranju učinaka pandemije COVID-19.

IZRAVNI UTJECAJI PANDEMIJE COVID-19 NA KULTURNI TURIZAM

Pandemija COVID-19 zamrzнула je inozemni i domaći kulturni turizam. Od ožujka otkazuju se ili odgađaju najpoznatiji svjetski festivali (npr. Glastonbury, Edinburgh International Festival, Eurovizija) i turneje velikih glazbenih zvijezda. Zbog organizacijskih razloga otkazani su i oni koji bi se trebali održati čak i u posljednjim mjesecima ove godine (npr. Oktoberfest). Koncertne dvorane, operne kuće, kazališta, kina zatvorena su početkom pandemije širom svijeta. Muzeji i galerije, iako su u mogućnosti lakše se prilagoditi uvjetima socijalnog distanciranja, također su zbog zatvaranja granica i mjera predostrožnosti za domaće posjetitelje doživjeli istu sudbinu. Zadesilo je to i najveće muzeje, velike

turističke atrakcije koji uvelike ovise o kulturnom turizmu. Primjerice, procjenjuje se da inozemni turisti čine oko 80% svih posjetitelja bečkih muzeja koji 40% do 60% svojih troškova pokrivaju iz ulaznica (NEMO, 2020). Drugim riječima, i njihovo dvomjesečno zatvaranje (očekuje se da će bečki muzeji otvoriti vrata sredinom svibnja) značilo je ogroman gubitak prihoda. Nadalje, prema podacima UNESCO-a 89% država zatvorilo je u vrijeme pandemije, u potpunosti ili dijelom, lokalitete s Popisa svjetske baštine (UNESCO, 2020).

Opisane posljedice pandemije COVID-19 osjetile su i hrvatske kulturne institucije, otkazani su i brojni koncerti i događanja, no u svjetlu kulturnog turizma zasigurno najveći udar jest obustavljanje većine aktivnosti projekta Rijeka 2020 – Europska prijestolnice kulture, koje su trebale postati važan atrakcijski čimbenik turizma Rijeke, Kvarnera i čitave Primorsko-goranske županije. U cilju smanjenja troškova, 59 zaposlenika proglašeno je kolektivnim viškom jer će proračunska sredstva planirana za provedbu EPK programa biti smanjena zbog smanjenja prihoda javnih proračuna uslijed mjera za ublažavanje posljedica pandemije (Rijeka2020, 2020).

VIRTUALIZACIJA KULTURE KAO ODGOVOR NA KRIZU: HOW TO TRAVEL EVERYWHERE BY GOING NOWHERE?

Iako je kulturni turizam složen i raznolik fenomen koji uključuje materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu, a sve češće podrazumijeva i suvremene izričaje poput izvedbenih umjetnosti, filma, mode, gastronomije, kulturne aktivnosti lokalnih zajednica i dr., reakcija na njegovo zaustavljanje izazvano pandemijom COVID-19 bila je gotovo unisona: nezapamćen porast virtualizacije kulturnih resursa, i to podjednako u smislu produkcije i konzumacije. Umjesto daljnjeg poticanja kolekcionarskog mentaliteta i površnog

interesa za posjećene destinacije, pri čemu krilatica *How to travel Nowhere by Going Everywhere*¹ postaje sve očitija, ova kriza pruža mogućnost kulturi da jasnije nego ikad ranije odgovori na pitanje kako putovati posvuda ostajući doma.

Od 650 muzeja iz 41 države koje je sudjelovalo u istraživanju The Network of European Museum Organisations o posljedicama pandemije COVID-19, njih više od 60% potvrdilo je da je tijekom pandemije povećalo svoju prisutnost na Internetu, ponajviše većim angažmanom na društvenim mrežama, aktivnim predstavljanjem eksponata i prijenosom sadržaja uživo, kao i poticajnim podcastovima te igrama za posjetitelje. Dovelu je to i do znatnog povećanja broja posjetitelja internetskih stranica muzeja (NEMO, 2020 i MDC, 2020).

UNESCO je, uz podršku Google Arts & Culture, pokrenuo kampanju #ShareOurHeritage s ciljem promocije dostupnosti kulturne baštine i tradicijskih kulturnih praksi u doba nemogućnosti putovanja (UNESCO, 2020).

Održani su brojni virtualni koncerti poznatih glazbenika, a medijskom zapaženošću dominiraju onaj Andree Bocellija u milanskoj katedrali te virtualni humanitarni koncert u organizaciji projekta Global Citizen i Svjetske zdravstvene organizacije, održan 18. travnja, na kojem su sudjelovala velika imena svjetske glazbene scene poput Alanis Morissette, Andrea Bocelli, Billie Eilish, Elton John i drugih.

I u Hrvatskoj je zamjetan trend porasta kulturnih sadržaja u virtualnom svijetu. Ministarstvo kulture izradilo je i redovito ažurira njihov popis. Obuhvaća filmove, izložbe, kazališne predstave te književna događanja i sadržaje. U virtualni svijet već su prešli neki ovogodišnji filmski festivali (npr. Međunarodni festival kratkometražnog filma Go Short), mnogi poznati otvorili su svoje

¹ Arato, Miguel & Payo, Guiomar & Dhers, Frantz. (2017). *How to Travel Nowhere by Going*

Everywhere: why culturally irresponsible tourism is hara-kiri tourism (predavanje)

arhive (Zagreb Film Festival, Animafest Zagreb, Festival tolerancije), a nastali su i novi, dostupni isključivo online (festival My Darling Quarantine, dio kojega je i naš Motovun Film Festival).

Muzeji su na krizu odgovorili na razne načine, učinkivši, na primjer svoje najposjećenije izložbe virtualnima (npr. izložba Šezdesete u Hrvatskoj - mit i stvarnost, Muzeja za umjetnost i obrt) ili su trenutak iskoristili za participativne projekte poput Dubrovačkih muzeja koji su pokrenuli projekt #karantenadubrovnik2020 s ciljem dokumentiranja života stanovnika Dubrovnika i okolice u jedinstvenim okolnostima izolacije i karantene, uzrokovanih COVID-19. Kazališta su prvenstveno putem Youtube platforme omogućila gledanje predstava iz prošlih sezona. U povećanom broju na web platformama dostupni su i ostali glazbeni i scenski nastupi hrvatskih glazbenika i umjetnika. Iako je većina ovih sadržaja namijenjena prvenstveno domaćem stanovništvu, dio stranica, prvenstveno muzejskih, dostupan je i na stranim jezicima i time potencijalno zanimljiv i kulturnim turistima cijelog svijeta. Osim toga, pojedini hrvatski muzeji uključili su se i u globalne web platforme koje promoviraju online muzejske sadržaje i čine ih univerzalno dostupnim.

Ne bi li za hrvatsku kulturu, jednom kad se život nastavi u nekom novom, opreznijem, a nadamo se i održivijem, humanijem i solidarnijem društvu, veliki iskorak naprijed bio sustavno podržavati inicijative otvorenosti i dostupnosti proizašle kao odgovor na krizu uzrokovanu COVID-19? Velike izložbe i kazališne predstave dostupne virtualno i u svim malim mjestima Hrvatske, male izložbe i amaterske predstave dostupne stanovnicima velikih gradova? Otvorena, živa, participativna, kreativna, bezgranična kultura koja postaje neodvojiva od života, i koja nas sve čini kulturnim turistima i u vlastitoj zemlji.

ŠTO DALJE? STAYING HOME TODAY MEANS TRAVELING TOMORROW

Pod ovim je sloganom Svjetska turistička organizacija (WTO) optimistično najavila snažnu ulogu turizma u opravku globalne ekonomije, kad se za to stvore zdravstveni uvjeti.

No posve je očito da će oporavak turizma dugoročno uvelike ovisiti o pravilima života u novoj stvarnosti koja nas očekuje. Kratkoročno, jasno je da će mjere socijalnog distanciranja biti presudne. Realno je očekivati da će njihov utjecaj na kulturni turizam, s obzirom na njegovu složenost, biti različit. Istraživanje koje se od početka krize kontinuirano (tjedno) provodi u SAD-u na uzorku od 5892 osobe ukazuje na to da će najveća potražnja biti za kulturnim aktivnostima koje sudionicima omogućavaju veću slobodu kretanja i međusobnu udaljenost i koje se odvijaju u otvorenom prostoru (npr. posjeti muzejima na otvorenom, arheološkim nalazištima, perivojima, parkovima, botaničkim i zoološkim vrtovima). S druge strane, smanjena potražnja se očekuje za kulturnim doživljajima u zatvorenim prostorima s minimalnom mogućnošću kretanja (koncerti, predstave i sl.). Zanimljivo je i da će pripadnost rizičnoj skupini koja je važan tržišni segment za neku kulturnu aktivnost (npr. starija životna dob posjetitelja opere) vjerojatno utjecati na brzinu njenog oporavka (ColleenDilenSchneider, 2020).

Navedeni rezultati istraživanja dijelom se mogu primijeniti i na Hrvatsku. Muzeji su već, uz povećane mjere opreza, otvorili svoja vrata. Najveći izazov, barem za ovogodišnji hrvatski kulturni turizam, shvatimo li ga u širem kontekstu kao posjećivanje raznovrsnih kulturnih manifestacija i ustanova, predstavlja neizvjesnost hoće li se i kako održati ljetni festivali koji su postali nezaobilaznim dijelom našeg kulturnog, ali i turističkog identiteta. Rijeka 2020 uvelike je smanjila obuhvat planiranih aktivnosti, a u trenutku pisanja ovog teksta još nema službenih informacija što će biti s

Dubrovačkim ljetnim igrama, Splitskim ljetom, Omiškim festivalom klapa, Šibenskim festivalom djeteta ili nekim od brojnih filmskih festivala. Osim toga, čitav je niz glazbenih festivala namijenjenih prvenstveno mlađoj publici (Ultra Europe, SeaStar, Fresh Island festival, Weekend Media Festival, Seasplash, Outlook festival, Ferragosto JAM festival, Garden festival) čiji su organizatori istaknuli da ne znaju što ih očekuje. Navode i da hrvatska event industrija broji oko 2000 subjekata, koji zapošljavaju 10.000 ljudi i uprihođuju više od 4,5 milijardi kuna godišnje (Slobodna Dalmacija, 2020). Iako se zima čini još daleko, opravdano je zapitati se i što očekuje Advent u Zagrebu (i sve veći broj sličnih manifestacija, koje su se, potaknute zagrebačkim uspjehom počele održavati diljem zemlje).

Zbog velikih gubitaka prihoda u kulturnim djelatnostima, posebno onima povezanim s javnim izvođenjem i velikom publikom, i Hrvatska mora pronaći odgovarajuće oblike izravne financijske podrške akterima važnim i za kulturni turizam. U Europi je pokrenut niz aktivnosti s ciljem pomoći tom sektoru, a Culture Action Europe i European Cultural Foundation pokretači su najsveobuhvatnije takve inicijative kojoj je cilj upoznati Europsku komisiju s problemima s kojima se trenutno suočava veliki broj europskih kulturnih institucija.

PROSTORNA DISPERZIJA I PORAST TURISTIČKE ZASTUPLJENOSTI MALIH GRADOVA I RURALNIH PODRUČJA KAO MOGUĆI ODGOVORI NA KRIZU

Potrebno je i zapitati se kako će kriza uzrokovana pandemijom COVID-19 utjecati i na manja kulturna događanja i ustanove izvan spomenutih turistički najposjećenijih područja Hrvatske. Jednom kad se turistički prihodi vrata, pobrojani poznati festivali i manifestacije duž obale, u Zagrebu ili još pokojem većem gradu pronaći će vjerojatno način podržati i dalje kulturnu produkciju, koja je i u funkciji kulturnog turizma. No zbog očekivanog znatnog smanjenja prihoda iz javnih izvora preusmjerenih na potporu

gospodarstvu u krizi, upravo bi se kultura u manjim gradovima i ruralnim područjima u kontinentalnom dijelu Hrvatske te u turistički slabije razvijenom obalnom zaleđu mogla naći na najvećem udaru. No kriza uzrokovana COVID-19 mogla bi se u tim područjima iskoristiti kao poticajni faktor razvoja niza posebnih oblika turizma, uključujući i kulturni. Manje posjećene destinacije stoga predstavljaju idealnu priliku za prostornu disperziju turista vrlo poželjnu u uvjetima potrebe za socijalnim distanciranjem. Rastući broj smještajnih kapaciteta u ruralnim područjima Hrvatskog Zagorja, Međimurja, Baranje, Cetinske i Imotske krajine, šibenskog zaleđa itd., koji svojom strukturom omogućavaju zdravstveno sigurniji boravak turista (posebno obitelji) kao što su ležajevi u seljačkim obiteljskim gospodarstvima, manjim ruralnim kampovima i kamp odmorištima za kampere, apartmanima i sobama za najam, prilika su i za kulturni turizam u njima.

Kultura života i rada doživljena kroz boravak u nekom od spomenutih oblika smještajnih kapaciteta nadogradnju može doživjeti posjetom manjim lokalnim kulturnim ustanovama i manifestacijama. Mnoge od njih već su dobro poznate, poput Ogulinskog festivala bajke, manifestacije Glumci u Zagvozdu, Festivala čipke u Lepoglavi, Muzeja Radboa u Radoboju, Ekomuzeja Mura i brojnih drugih. Ovakvi primjeri mogli bi se sjajno uklopiti u neki drugačiji, kreativni kulturni turizam koji neće počivati samo na velikim adutima hrvatske kulture, već dati priliku i onim manje poznatima da u mjeri koju to njihova lokalna zajednica odredi prihvatljivom, postanu dio novog kaleidoskopa hrvatskog kulturnog turizma. Jer kao što vodeći teoretičari kulturnog turizma jasnu ukazuju, interes za manje sredine, s izraženijim osjećajem prisnosti s lokalnom zajednicom postaje sve veći, potvrđujući time tezu - small is beautiful (Richards i Duif, 2018).

Pitanje mjere ovdje je od posebnog značaja kako bi se izbjegao sindrom Dotrčine,

najvećeg zagrebačkog memorijalnog parka nedaleko puno poznatijeg Maksimira, kojeg je do početka mjera izolacije i socijalnog distanciranja posjećivao tek mali broj Zagrepčana, uglavnom najbliži lokalni stanovnici. Danas se za Dotrščinu traži parkirno mjesto više i usprkos svojoj prostranosti, zakon velikih brojeva ovu je oazu trenutno pretvorio u mjesto zbjega privremeno zatvorenih Zagrepčana. U krizi svakako pozitivno, no takav bi scenarij dugoročno vrlo negativno utjecao na lokalitete nespremljene prihvatiti velikog broja posjetitelja.

Krizu uzrokovanu pandemijom COVID-19 hrvatski turizam mogao bi dakle iskoristiti i za energičniju implementaciju načela planiranih Strategijom razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020., posebno poticanju

autentičnosti i kreativnosti, turizmu na cijelom prostoru, proizvodu koji je više od sunca i mora i dr. Kulturni turizam u takvom pristupu sigurno ima nezaobilaznu ulogu.

Ives Vodanović Lukić, mag. geogr., mag. hist. art. et litt. comp.,
Institut za turizam

Izv. prof. dr. sc. Aleksandar Lukić,
Prirodoslovno-matematički fakultet,
Geografski odsjek, predsjednik Hrvatske
sekcije ECOVAST-a (Europskog vijeća za sela i
male gradove)

IZVORI I LITERATURA

ColleenDilenSchneider, 2020. How COVID-19 is Impacting Intentions to Visit Cultural Entities – April 27, 2020. <https://www.colleendilen.com/2020/04/27/data-update-how-covid-19-is-impacting-intentions-to-visit-cultural-entities-april-27-2020/>

Culture Action Europe, 2020. The Future of Culture and Creative sectors in post-COVID-19 Europe, <https://cultureactioneurope.org/news/the-future-of-culture-and-creative-sectors-in-post-covid-19-europe/>

MDC, 2020. Muzejski dokumentacijski centar, <https://www.mdc.hr/>

Ministarstvo kulture, 2020. Popis online kulturnog sadržaja, <https://www.koronavirus.hr/popis-online-kulturnog-sadrzaja/134>

NEMO, 2020. NEMO survey on museums and COVID-19: How museums increase their online activities, <https://www.ne-mo.org/news/article/nemo/nemo-survey-on-museums-and-covid-19-increasing-online-activities-of-museums.html>

OECD, 2020. Coronavirus (COVID-19) and cultural and creative sectors: impact, innovations and planning for post-crisis, <http://www.oecd.org/cfe/leed/culture-webinars.htm>

Richards, G., Duif, L., 2018: Small Cities with Big Dreams, Routledge, New York.

RIJEKA2020, 2020. Privremena obustava većeg dijela aktivnosti na projektu Rijeka – Europska prijestolnica kulture 2020

<https://rijeka2020.eu/privremena-obustava-veceg-dijela-aktivnosti-na-projektu-rijeka-europska-prijestolnica-kulture-2020/>

Slobodna Dalmacija, 2020. Stožer civilne zaštite konačno odgovorio Ultri, klubovima na Zrću i u Dalmaciji hoće li uopće raditi ovo ljeto. Njihov 'odgovor' je prilično zagonetan,

<https://slobodnadalmacija.hr/sd-plus/spektar/stozer-civilne-zastite-konacno-odgovorio-ultri-klubovima-na-zrcu-i-u-dalmaciji-hoce-li-uopce-raditi-ovo-ljeto-njihov-odgovor-je-prilicno-zagonetan-1019156>

UNESCO, 2020. Culture and Covid: Impact & Response Tracker, Issue 1, https://en.unesco.org/sites/default/files/issue_1_en_culture_covid-19_tracker.pdf

UNWTO, 2018. Tourism and Culture Synergies, World Tourism Organization (UNWTO), Madrid, <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418978>